

УДК 341.123

К. О. САВЧУК, О. І. МЕЛЬНИЧУК

Костянтин Олександрович Савчук, кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник Інституту держави і права ім. В. М. Корецького НАН України

Олена Ігорівна Мельничук, кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник Інституту держави і права ім. В. М. Корецького НАН України

МІЖНАРОДНИЙ СУД ООН ЯК ЗАСІБ МИРНОГО РОЗВ'ЯЗАННЯ МІЖНАРОДНИХ СПОРІВ У СУЧАСНОМУ МІЖНАРОДНОМУ ПРАВІ

Однією з характерних рис міжнародного права є наявність у ньому розгалуженої системи засобів мирного розв'язання міжнародних спорів, яка включає засоби як погоджувального, так і судового характеру. Частина 1 ст. 33 Статуту ООН передбачає, що сторони в спорі повинні насамперед намагатися розв'язати спір шляхом переговорів, обстеження, посередництва, примирення, арбітражу, судового розгляду, звернення до регіональних органів та угод. Головним судовим органом усього міжнародного співтовариства, безперечно, є Міжнародний суд ООН. Правовий статус та основні принципи діяльності Міжнародного суду ООН було предметом дослідження багатьох відомих представників як вітчизняної, так і зарубіжної науки міжнародного права, зокрема С. Б. Крилова, Е. А. Пушміна, Ф. І. Кожевнікова, Г. В. Шармазанашвілі, Г. Г. Шинкарецької, Л. М. Ентіна, В. С. Верещетіна, В. Л. Толстих, М. Хадсона, Ш. Росена, Х. Лаутерпахта, Х. Телвея, Дж. Фіцморіса, Р. Дженнінгса, Р. Хіггінса та багатьох інших. Дана публікація в жодному разі не претендує на всеохоплююче розкриття значення Міжнародного суду ООН для міжнародного співтовариства, її мета – дати лише загальну характеристику правовому статусу Міжнародного суду ООН як найважливішого засобу розв'язання міжнародних спорів у сучасному міжнародному праві.

Ідея створення Міжнародного Суду ООН з'явилася у 1942 р., коли Державний секретар США та міністр закордонних справ Великобританії задекларували намір про заснування після Другої світової війни міжнародного суду, оскільки з грудня 1939 р. Постійна палата міжнародного правосуддя, створена під егідою Ліги Націй, фактично не функціонувала. Московська декларація 1943 р. підтвердила намір сторін про створення універсальної міжнародної організації для підтримання міжнародного миру та безпеки, заснованої на принципі суверенної рівності всіх миролюбних держав, а на Думбартон-Окській конференції у 1944 р. було запропоновано включити міжнародний суд до її структури. Ще раніше, на початку 1943 р., уряд Великобританії запросив експертів до Лондона для заснування неформального союзницького комітету для вивчення цього питання. Комітет під керівництвом сера Вільяма Малкіна провів 19 нарад, у яких взяли участь юристи 11 держав. У його доповіді від 10 лютого 1944 р. було рекомендовано для статуту нового міжнародного суду взяти за основу Статут Постійної палати міжнародного правосуддя, зберегти консультативні функції суду та принцип необов'язкового прийняття юрисдикції нового суду, а також відсутності її поширення на політичні питання¹.

У квітні 1945 р. у Вашингтоні відбулась нарада комітету юристів, які представляли 44 держави. Цьому комітету під керівництвом Дж. Хакворса (США) було доручено підготовку проекту статуту майбутнього міжнародного суду, що мав стати частиною статуту універсальної міжнародної організації. Проект, підготовлений комітетом, базувався на Статуті Постійної палати міжнародного правосуддя, але водночас не був остаточно завершеним документом. Значне коло питань він залишив відкритими для вирішення на конференції, що відбулась у Сан-Франциско у 1945 р., де зібралося 50 держав. Конференція ухвалила рішення створити зовсім нову судову інституцію, не наділяючи її обов'язковою юрисдикцією, але водночас визначивши, що вона становитиме головний судовий орган ООН. Відомий ізраїльський юрист-міжнародник Ш. Розен провів таку цікаву аналогію між Міжнародним судом ООН і Радою Безпеки ООН: «Обидва вони є

єдиними головними органами – насправді єдиними органами ООН з повноваженнями приймати зобов'язуючі рішення»².

Перші судді Міжнародного суду ООН були обрані 6 лютого 1946 р. на першій сесії Генеральної Асамблеї ООН та Ради Безпеки ООН. Фактично Міжнародний суд ООН став правонаступником Постійної палати міжнародного правосуддя, отримавши її архіви та повноваження. У квітні 1946 р. Постійна палата міжнародного правосуддя була формально розпущена, а Міжнародний Суд ООН на першому засіданні обрав у якості свого Голови суддю Жозе Густаво Герреро (Сальвадор), останнього Голову Постійної палати міжнародного правосуддя. Суд призначив членів Секретаріату (в основному з колишніх працівників секретаріату Постійної палати міжнародного правосуддя) та провів інаугураційні публічні слухання 18 квітня 1946 року. Перша справа була подана у травні 1947 року. Вона стосувалась інциденту в протоці Корфу та була подана Великобританією проти Албанії.

Міжнародно-правовою основою діяльності Міжнародного Суду ООН є положення розділу XIV Статуту ООН 1945 р. (ст.ст. 92–96), Статут Міжнародного Суду ООН 1945 р.³, а також його Регламент, прийнятий 14 квітня 1972 року⁴. Відповідно до ст. 93 Статуту ООН усі держави-члени ООН є *ipso facto* учасниками Статуту Міжнародного Суду ООН.

Міжнародний Суд ООН складається з колегії незалежних суддів, обраних, незалежно від їх громадянства, з числа осіб високих моральних якостей, що відповідають вимогам, які пред'являються в їхніх державах для призначення на вищі судові посади або є юристами з визнаним авторитетом у галузі міжнародного права (ст. 2 Статуту). Практика свідчить, що членами Суду, як правило, обираються особи, які працювали юрисконсультами в міністерствах закордонних справ своїх країн, були професорами міжнародного права, дипломатами або суддями Верховних судів у своїх країнах. Суд складається з 15 осіб, серед яких не може бути двох громадян однієї й тієї ж держави. Враховуючи той факт, що законодавство багатьох країн визнає можливість подвійного громадянства, в Статуті міститься наступне положення: особа, яку можна розглядати як громадянина більш ніж однієї держави, вважається громадянином тієї держави, в якій вона звичайно користується своїми громадянськими та політичними правами.

Члени Суду обираються Генеральною Асамблеєю ООН і Радою Безпеки ООН з числа осіб, внесених до списку за пропозицією національних груп Постійної Палати Третейського Суду (ст. 4 Статуту). Кандидати від Постійної Палати Третейського Суду висуваються національними групами, призначеними з цією метою їхніми урядами з дотриманням умов, встановлених для членів Постійної Палати Третейського Суду ст. 44 Гаазької конвенції про мирне вирішення міжнародних зіткнень 1907 року. У зв'язку з тим, що на сьогоднішній день всі учасники Статуту Міжнародного Суду є членами ООН, положення ст. 4 Статуту про те, що умови, на яких держава-учасник Статуту, яка не входить до складу ООН, може брати участь в обранні членів Суду, визначаються, за відсутності спеціальної угоди, Генеральною Асамблеєю ООН за рекомендацією Ради Безпеки ООН, фактично не застосовуються. Кожна національна група висуває не більше чотирьох кандидатів, з яких не більше двох кандидатів можуть бути громадянами цієї держави. Стаття 6 Статуту Суду містить рекомендацію національним групам запрошувати думку вищих судових установ та академії своєї країни, а також національних відділень міжнародних академій, що займаються вивченням права, до висунення таких кандидатур. Генеральний Секретар ООН складає в алфавітному порядку список усіх осіб, чії кандидатури були висунуті, і представляє цей список Генеральній Асамблеї ООН та Раді Безпеки ООН. Заслуговує на увагу положення ст. 9 Статуту Суду, відповідно до якого весь склад Суду в цілому повинен забезпечити представництво найголовніших форм цивілізації та основних правових систем світу. На практиці цей принцип реалізується у відповідному розподілі місць в Суді за головними географічними регіонами світу. На сьогоднішній день цей розподіл є таким: Африка – 3 члени, Латинська Америка та Карибський басейн – 2 члени, Азія – 3 члени, Західна Європа та інші країни (включаючи Канаду, США, Австралію та Нову Зеландію) – 5 місць, Східна Європа – 2 місця. Хоча це прямо не зафіксовано в жодному міжнародно-правовому документі, але до складу Суду завжди входять судді, які є громадянами держав-постійних членів Ради Безпеки ООН. Генеральна Асамблея ООН і Рада Безпеки ООН приступають до виборів членів Суду незалежно одна від одної. Обраними вважаються кандидати, які отримали абсолютну більшість голосів і в Генеральній Асамблеї ООН, і в Раді Безпеки ООН, причому голосування в Раді Безпеці проводиться без будь-яких відмінностей між постійними та непостійними членами. У тому випадку, якщо абсолютна більшість голосів і в Генеральній Асамблеї ООН, і в Раді Безпеки ООН подана більш ніж за одного громадянина однієї держави, обраним вважається той, хто старший за віком. Якщо після першого засідання, скликаного для виборів, одне або декілька місць виявляться незайнятими, скликається друге, а у випадку необхідності і третє засідання. Якщо ж і третє голосування виявиться безрезультатним, тоді за вимогою або Генеральної Асамблеї ООН, або Ради Безпеки ООН може бути створена погоджувальна комісія з шести членів (по три члени призначають Генеральна Асамблея ООН і Рада Безпеки ООН) для обрання абсолютною більшістю голосів однієї особи на кожне вільне місце і представлення її кандидатури на розсуд Генеральній Асамблеї ООН та Раді Безпеки ООН. Цікаве положення містить п. 3 ст. 12 Статуту: якщо погоджувальна комісія одногослосно зупиниться на кандидатурі будь-якої особи, яка відповідає вимогам, що пред'являються для зайняття цієї посади, її ім'я може бути включено до списку, навіть якщо вона не фігурувала у кандидатському списку, який формувався за пропозиціями національних груп Постійної Палати Третейського Суду. У тому випадку, якщо погоджувальна комісія переконається, що вибори не зможуть відбутися, тоді члени Суду, які вже обрані, у строк, що визначається Радою Безпеки ООН, приступають до заміщення вакантних місць шляхом обрання членів Суду з числа кандидатів, за яких були подані голоси або в Генеральній Асамблеї ООН, або в Раді Безпеки ООН.

Члени Міжнародного Суду ООН обираються терміном на дев'ять років з можливістю переобрання. Кожні три роки відбувається оновлення однієї третини складу Суду. Коли обиралися судді першого складу, було встановлено, що строк повноважень п'яти суддів спливає через три роки, а строк повноважень ще п'яти суддів – через шість років, а питання хто з суддів був обраний на який термін вирішувалося жеребкуванням. У випадку подачі членом Суду заяви про відставку вона адресується Голові Суду для передачі Генеральному Секретареві ООН і після отримання останнім цієї заяви місце вважається вакантним. Вакансії, що відкрилися, заповнюються за тим самим порядком, який застосовується при обранні суддів, а член Суду, обраний замість члена, термін повноважень якого ще не сплинув, залишається на посаді до закінчення терміну повноважень свого попередника.

Члени Суду не мають права виконувати будь-які політичні чи адміністративні обов'язки, не можуть бути представниками, повіреними чи адвокатами у будь-яких справах, а також не можуть брати участь у розв'язанні будь-якої справи, в якій вони раніше брали участь як представники, повірені або адвокати будь-якої зі сторін чи будь-яким іншим способом. Слід особливо наголосити на тому факті, що після свого обрання члени Суду не представляють ані уряди своєї країни, ані будь-яку іншу владу. На відміну від Генеральної Асамблеї ООН та Ради Безпеки ООН, Міжнародний Суд ООН не складається з представників урядів держав. З метою забезпечення справжньої незалежності суддів існує особливий порядок усунення їх з посади. Стаття 18 Статуту передбачає, що член Суду не може бути усунутий з посади, крім того випадку, коли він, за одностайною думкою інших членів Суду, перестає відповідати вимогам, що пред'являються для зайняття цієї посади. Але таких випадків на практиці поки ще не було. Стаття 19 Статуту закріплює положення про те, що під час виконання ними своїх обов'язків члени Суду користуються дипломатичними привілеями та імунітетами.

Всього за час діяльності членами Суду було обрано 114 осіб, серед яких від колишнього СРСР з 1961 р. по 1970 р. функції судді здійснював видатний український юрист-міжнародник Володимир Михайлович Корецький, який з 1967 по 1970 і рр. був його віце-головою⁵.

Голова та віце-голова (або Президент та віце-президент) Суду обираються самими суддями на три роки з правом переобрання шляхом таємного голосування. Голова керує роботою Суду і здійснює нагляд за діяльністю адміністративного управління за допомогою Адміністративно-бюджетного комітету та інших комітетів, у яких працюють члени Суду. Віце-голова заміщує Голову під час його відсутності у тому випадку, коли Голова не може виконувати свої функції, або у випадку, якщо місце Голови стає вакантним. Суд обирає також свого Секретаря таємним голосуванням з числа кандидатів, що пропонуються самими членами Суду. Секретар обирається на 7-річний термін з правом переобрання. Секретар керує роботою Секретаріату Суду, який є постійним адміністративним органом Суду, забезпечує зв'язок між Судом та державами, ООН та іншими міжнародними організаціями. Він оновлює загальний список справ Суду, бере участь у судових засіданнях, забезпечує ведення протоколів, відповідає за архіви, складає проект бюджету Суду, скріплює підписом рішення Суду, зберігає печатку Суду.

Суд аналогічним способом і на аналогічний термін обирає також заступника Секретаря, який перед вступом на посаду робить таку ж саму заяву. Працівники секретаріату призначаються Судом за поданням Секретаря, але Суд може прийняти рішення, згідно з яким пропозиції про призначення на певні посади подаються Секретарем після схвалення Головою. До штату Секретаріату входять юристи, перекладачі, архіваріуси, бібліотекарі, фахівці з питань інформації та комп'ютерні фахівці, бухгалтери, адміністративні працівники, машиністки, телефоністки та охоронці. Завдання Секретаріату носять юридичний, дипломатичний та адміністративний характер. Значна частина роботи Секретаріату пов'язана з лінгвістичним обслуговуванням роботи Суду: оскільки офіційними мовами Суду є англійська і французька мови, то виникає потреба у здійсненні значної кількості висококваліфікованих перекладів.

На всіх посадових осіб Секретаріату поширюється дія Положення про персонал від 7 березня 1979 р., яке є майже ідентичним з Правилами про персонал ООН. Їхні умови праці, посадові оклади та пенсії відповідають умовам праці, окладам та пенсіям співробітників ООН еквівалентної категорії та класу. Вони користуються тими самими привілеями та імунітетами, що й члени дипломатичних представництв держав відповідного рангу.

Згідно зі ст. 22 Статуту місцеперебуванням Суду є м. Гаага (Нідерланди). Голова та Секретар Суду зобов'язані проживати в Гаазі, водночас Статут не містить імперативної вимоги щодо проживання інших членів Суду в місці перебування Суду (вимагається тільки, щоб судді були у розпорядженні Суду у будь-який час, за винятком часу знаходження у відпустці та відсутності з приводу хвороби або іншої серйозної підстави, належним чином поясненої Голові). На практиці, більшість суддів також проживають в Гаазі. Судді мають право на періодичну відпустку, час і тривалість якої визначаються Судом, при цьому до уваги береться відстань від Гааги до постійного місця проживання кожного судді у себе на батьківщині.

Міжнародний юридичний процес у МС ООН відбувається на підставі міжнародного процесуального права. До ведення Суду належать усі справи, які будуть передані йому сторонами, і всі питання, спеціально передбачені Статутом ООН або чинними міжнародними договорами та конвенціями. Держави в будь-який час можуть заявити, що вони визнають юрисдикцію Суду з усіх правових питань, що стосуються тлумачення договору, будь-якого питання міжнародного права, наявності факту, який, якщо буде встановлений, буде являти собою порушення міжнародного зобов'язання, характеру та розмірів відшкодування за його порушення.

У 2001 р. Судом були прийняті Практичні директиви, передбачені для держав, що звертаються до Суду, які містять рекомендації для полегшення їх участі у міжнародному процесі. Справи порушуються в Суді

залежно від обставин нотифікацією спеціальної угоди або письмовою заявою на ім'я Секретаря. В обох випадках у процесуальних документах повинні бути вказані предмет спору та сторони.

Крім особливих випадків, спеціально передбачених у Статуті, Суд здійснює свої функції на пленарних засіданнях у повному складі. Кворум становить дев'ять суддів (ст. 25 Статуту Суду). У певних випадках з метою пришвидшення процедури або з інших причин Суд може створювати для розгляду справ одну чи декілька камер (ст.ст. 26, 29 Статуту Суду). Камери Суду можуть бути трьох видів: камера спрощеного судочинства у складі п'яти суддів (на прохання сторін), камера для розгляду певних категорій справ (наприклад, трудових та справ, що стосуються транзиту та зв'язку) у складі трьох суддів, камера *ad hoc* для розгляду конкретної справи (кількість суддів встановлюється за погодженням сторін).

На підставі п. 1 ст. 26 свого Статуту у 1993 р. Суд створив постійно діючу Камеру з питань навколишнього середовища, що була періодично реформована до 2006 року. Однак, у зв'язку з тим, що жодна з держав не зверталась з проханням розгляду справ у цій камері, у 2006 р. Суд вирішив не обирати суддів до неї. Не зважаючи на те, що судочинство у камерах надає переваги, їх застосування залишається винятковим, оскільки залежить від волі сторін. На сьогодні жодна зі справ не розглядалась у перших двох видах камер. Водночас шість справ розглядалися у камерах *ad hoc* (наприклад, справа Делімітація морського кордону в затоці Мен, прикордонний спір між Буркіна Фасо і Республікою Малі та ін.).

Держава, яка є стороною у справі, що розглядається МС ООН і не має у складі Суду судді, який є її громадянином, може (але не зобов'язана) вибрати суддю *ad hoc* для цієї конкретної справи. Суддя *ad hoc* не обов'язково повинен бути (і на практиці досить часто не є) громадянином держави, яка його обрала. Суддя *ad hoc* при вступі на посаду робить таку ж саму урочисту заяву, що й члени Суду, бере участь у вирішенні справи на рівних правах зі своїми колегами, так само як і члени Суду має право голосу і отримує від Суду винагороду за кожен відпрацьований день. Інститут суддів *ad hoc* є втіленням на практиці принципу суворої рівності сторін перед Міжнародним Судом ООН, оскільки якщо член Суду – громадянин однієї зі сторін спору зберігає право брати участь у вирішенні справи, то цілком справедливо й логічно надати право призначити суддю *ad hoc* іншій державі, яка є стороною у справі, але не має у складі Суду судді, який є її громадянином. За весь час існування суду загальна кількість суддів *ad hoc* досягла приблизно 110 осіб, водночас деякі з них були призначені суддею *ad hoc* у декількох справах.

Судочинство складається з двох частин: письмової та усної. При письмовому судочинстві у ході розгляду справи сторонами складаються наступні документи: повідомлення Суду та сторонам (про порушення справи), меморандуми (письмовий виклад позиції сторони спору), контрмеморандуми (письмовий виклад позиції іншої сторони спору) і, якщо вимагається, відповідей на них, та всіх підтверджуючих їх документів. Ці повідомлення передаються через Секретаря в порядку та строки, встановлені Судом.

Усне судочинство відбувається, як правило, у формі публічного слухання. Сторони зобов'язані виступати у процесі через своїх офіційних представників. На практиці виконання цієї функції доручається, зазвичай, юридичним консультантам відповідних зовнішньополітичних відомств. Крім цього, сторони часто користуються допомогою повірених та адвокатів та, за загальним правилом, залучають експертів із міжнародного права з досвідом участі в міжнародних судових процесах.

На будь-якій стадії судочинства Міжнародний Суд ООН вправі за клопотанням однієї зі сторін або за власної ініціативи вжити тимчасових заходів для попередження шкоди правам будь-якої сторони в період розгляду справи (ст. 41 Статуту).

На кожному судовому засіданні ведеться протокол, що підписується Секретарем та Головою Суду. Народи Суду відбуваються у закритому засіданні і зберігаються у таємниці (ст. 54 Статуту). Всі питання вирішуються більшістю присутніх суддів, а у випадку розділення голосів порівну, голос Голови або його заступника дає перевагу. Рішення Суду повинно містити обґрунтування (ст. 56). Рішення підписується Головою та Секретарем Суду оголошується у відкритому засіданні після належного повідомлення представників сторін (ст. 58).

Важливим процесуальним принципом міжнародного правосуддя є принцип, встановлений у ст. 59 Статуту МС ООН – рішення Суду обов'язкове лише для сторін, що беруть участь у справі і лише у даній справі.

Рішення МС ООН є остаточним і не підлягає оскарженню. У випадку спору щодо змісту або обсягу рішення його тлумачення здійснюється Судом на вимогу будь-якої сторони (ст. 60). Прохання про перегляд рішення може бути заявлене лише на підставі нововиявлених обставин, які за своїм характером можуть вплинути на вирішення справи і які при винесенні рішення не були відомі ні Суду, ні стороні, що просить про перегляд за умови, якщо така необізнаність не була наслідком необережності.

Відповідно до ст. 96 Статуту ООН, ст. 65 Статуту Міжнародного Суду ООН Генеральна Асамблея ООН або Рада Безпеки ООН можуть запитувати консультативні висновки з будь-якого юридичного питання. Інші органи ООН та спеціалізовані установи, яким Генеральна Асамблея може дати в будь-який час дозвіл, також можуть запитувати консультативні висновки Суду з юридичних питань, що виникають у межах кола їх діяльності.

При здійсненні консультативних функцій на основі ст. 96 Статуту ООН Суд застосовує Статут Міжнародного суду ООН та Регламент Міжнародного Суду ООН 1946 року. Процедура надання консультативних висновків дещо відрізняється від процедури винесення рішення, що пояснюється особливим характером та об'єктом консультативних функцій, проте базується на тих же правилах, що застосовуються для розгляду спірних справ. Отримавши прохання про винесення консультативного висновку, Суд складає список держав та організацій, які можуть мати інформацію зі справи. Включені в список держави мають інший

статус, ніж сторони у процедурі винесення рішення, оскільки їх участь у такій процедурі не робить останній обов'язковим для таких держав та організацій.

Відповідно до ст. 65 Статуту Суду питання, з яких запитується консультативний висновок, надаються Суду у письмовій заяві, до якої додаються всі необхідні документи. Згідно з п. 1 ст. 66 Статуту Міжнародного суду ООН секретар Суду негайно повідомляє про заяву, яка містить прохання про консультативний висновок усі держави, що мають право доступу до Суду. Державам та міжнародним організаціям, які, на думку Суду, можуть дати відомості з поставленого питання, пропонується надати письмові або усні доповіді, які враховуються при винесенні висновку (п. 2 ст. 66 Статуту Суду).

Стаття 103 Регламенту Міжнародного суду ООН передбачає можливість прискорення процедури винесення консультативного висновку. Керуючись ст. 67 Статуту Міжнародного Суду ООН Суд виносить консультативні висновки у відкритому засіданні у Великому залі правосуддя в Палаці миру, про що попереджається Генеральний секретар та представники безпосередньо заінтересованих членів ООН, інших держав та міжнародних організацій.

У Консультативному висновку вказуються: дата його винесення, прізвища суддів, короткий виклад провадження, фактичні обставини, правові питання, відповідь на поставлене перед Судом питання, кількість та прізвища суддів, що становлять більшість, вказівка, який текст висновку має переважну силу. У середньому Консультативний висновок є дещо коротшим, ніж Рішення (приблизно 30 сторінок кожною мовою).

Один екземпляр консультативного висновку відповідно до ст. 109 Регламенту Суду зберігається в архіві Суду, другий направляється Генеральному секретарю ООН, третій – головній посадовій особі органа, який запитав висновок Суду. Іншим заінтересованим державам та міжнародним організаціям надсилаються копії.

Пов'язані з винесенням консультативних висновків справи складають приблизно п'яту частину від загальної чисельності справ, що розглядаються Міжнародним Судом ООН. На сьогодні надано 26 консультативних висновків. Близько 60 % консультативних висновків, винесених Судом, були запитані Генеральною Асамблеєю ООН.

На відміну від Рішень Міжнародного суду ООН Консультативні висновки не мають обов'язкової сили. Орган або спеціалізована установа, які запитали Консультативний висновок, вправі не скористатись ним. Проте в деяких випадках передбачається, що Консультативний висновок має обов'язкову силу (наприклад, щодо застосування статті 6, Розділу 22 Конвенції про привілеї та імунітети Організації Об'єднаних Націй або Угоди про Центральні установи ООН, укладеної між ООН та США). Водночас, Консультативні висновки володіють моральною силою, яка впливає з авторитету Міжнародного суду ООН. Той факт, що вони беруться до уваги державами та міжнародними організаціями на практиці, свідчить, що Консультативні висновки Міжнародного суду ООН сприяють роз'ясненню й розвитку міжнародного права.

До рішення або консультативного висновку Суду будь-який суддя може додати свою окрему думку (*separate opinion*) (ст. 57). В окремій думці суддя, погоджуючись з рішенням Суду, наводить додаткову аргументацію та підстави щодо його прийняття. У випадку незгоди з рішенням Суду на практиці судді часто додають до рішення т.з. думку, що не збігається з ним (*dissenting opinion*), детально аргументуючи свою позицію. Суддя, який бажає зафіксувати свою згоду або незгоду з рішенням або консультативним висновком без зазначення причин, робить це у формі заяви (декларації). Складення такої декларації передбачено п. 2 ст. 95 Регламенту МС ООН. Декларація відрізняється від окремої думки та тієї, що не збігається з рішенням, більш стислою та лаконічною формою. Закріплення можливості викладення суддею окремої думки або тієї, що не збігається з рішенням, слугує інституційною гарантією посилення незалежності суддів. Окремі думки та декларації підвищують значимість і переконливість рішень Міжнародного Суду ООН, сприяють розвитку науки міжнародного права.

Приведення рішень до виконання є завданням не Суду, а сторін спору. Останні зобов'язані відповідно до п. 1 ст. 94 Статуту ООН виконувати рішення МС ООН. Цей принцип діє як щодо рішень по суті, так і щодо тимчасових заходів. У випадку невиконання рішення держава, на користь якої винесено судове рішення, може застосувати передбачені міжнародним правом механізми санкцій. Крім того, вона вправі відповідно до п. 2 ст. 94 Статуту ООН звернутися до Ради Безпеки ООН, яка, якщо вважатиме за необхідне, може зробити рекомендації або вирішити питання про вжиття відповідних заходів для виконання рішення. Однак застосування процедури з підключенням Ради Безпеки ООН до виконання рішення Міжнародного Суду ООН є малоефективною процедурою, якщо стороною спору буде постійний член Ради Безпеки ООН, який може скористатися правом вето.

Розгляд конкретних справ у Міжнародному Суді ООН, як правило, займає декілька років. З часу створення й до сьогодні Судом було зареєстровано 155 справ, за розглянутими справами він виніс 116 рішень по суті справ та надав 26 консультативних висновків. Зараз у провадженні Суду перебувають 14 справ. Україна була стороною у справі Морська делімітація у Чорному морі (Румунія проти України), рішення по якій винесено 3 лютого 2009 року⁶. Ця справа стосувалася розмежування континентального шельфу та виключної економічної зони у Чорному морі, що врешті-решт привело б до завершення більш ніж 40-річного спору, який був успадкований Україною ще від колишнього СРСР. Однак у результаті рішення Суду Україна отримала лише приблизно 25 % спірної території, в той час як Румунія – близько 75 %. Зрозуміло, що таке рішення Суду викликало жваву полеміку у вітчизняній міжнародно-правовій літературі. Висловлювалася як думка, що рішення Суду є явно не вигідним для України і спірним з правової точки зору⁷, так і зовсім протилежна точка зору, що рішення Суду є об'єктивним і справедливим, а менший відсоток спірної території, отриманий

Україною, обумовлений тим фактом, що вона суттєво збільшила свою лінію запити, порівняно з тією, на яку погоджувався колишній СРСР⁸.

Своєю судовою практикою Міжнародний Суд ООН окреслює рамки існуючого міжнародного права та надає поштовх для його розвитку. Рішення суду підтверджує наявність звичаєвих норм міжнародного права. Водночас, суд не став «світовим судом», який приймає рішення з будь-яких крупних конфліктів. На сьогоднішній день обов'язкову юрисдикцію Суду визнає лише третина існуючих держав світу, і це визнання супроводжується суттєвими застереженнями. Помірковане ставлення до юрисдикції Суду частково може бути пояснено принциповим неприйняттям ідеї міжнародної юрисдикції колишніми соціалістичними державами. З одного боку, і після ліквідації соціалістичної системи держав у 1989–1990 рр. ставлення багатьох держав до Суду залишається обережним⁹. З іншої сторони, уявна політична природа конфліктів, проблеми реалізації судових рішень визначають скептичне ставлення до Суду. Водночас слід зробити висновок, що у цілому авторитет та значення Міжнародного Суду ООН для мирного розв'язання міжнародних спорів та прогресивного розвитку міжнародного права є досить суттєвими.

¹ Детальніше див.: <http://www.icj-cij.org/court/index.php?p1=1&p2=1>

² *Rosenne Sh.* The Law and Practice of The International Court: 1920–2005. – Leyden, Nijhoff, 4th Revised edition. – 2006. – P. 65.

³ Текст Статуту МС ООН див.: <http://www.icj-cij.org/homepage/ru/icjstatute.php>

⁴ Текст Регламенту МС ООН див.: <http://www.icj-cij.org/homepage/ru/icjrules.php>

⁵ Про діяльність В. М. Корецького, в тому числі і як судді МС ООН детально див.: Владимир Михайлович Корецький (вступительная статья В. Н. Денисова). – К., 1984. – 60 с.; *Денисов В. Н.* Корецький Володимир Михайлович // Антологія української юридичної думки. – Т. 8. Міжнародне право / Упорядники В. Н. Денисов, К. О. Савчук; відп. редактор В. Н. Денисов. – К., 2004. – С. 509–515; *Денисов В. Н.* Життя в ім'я науки. До 120-річчя від дня народження В. М. Корецького // Правова держава. Щорічник наукових праць. Вип. 21. К., 2010. – С. 599–604; *Дмитриченко І. В.* Погляди академіка В. М. Корецького щодо юридичної регламентації морської делімітації // Держава і право: збірник наукових праць. Юридичні і політичні науки. Спецвипуск. – К.-Дніпропетровськ, 2003. – С. 5–9; *Маркусь В.* Володимир Корецький – перший українець – суддя Міжнародного трибуналу в Гаазі // Правничий вісник. – 1963. – Кн. 2. – Нью-Йорк. – С. 235–236.

⁶ Текст рішення українською мовою див.: Рішення Міжнародного суду ООН у справі про делімітацію морських просторів у Чорному морі (Румунія проти України) від 03 лютого 2009 р. // Міжнародне право. Науково-практичний фаховий журнал. – № 1. – 2012. – С. 170–233.

⁷ Див., наприклад: *Тимченко Л., Кононенко В.* Проблеми делімітації морських просторів України // Міжнародне право. Науково-практичний фаховий журнал. – № 1. – 2012. – С. 234–250.

⁸ Див., наприклад: *Караман І.* Рішення Міжнародного суду ООН у справі про делімітацію Чорного моря // Право України. – № 3–4. – 2012. – С. 242–250.

⁹ *Международное право.* Вольфганг Граф Витцтум. Пер. с нем. – М., 2011. – С. 800.

Резюме

Савчук К. О., Мельничук О. І. Міжнародний суд ООН як засіб мирного розв'язання міжнародних спорів у сучасному міжнародному праві.

Статтю присвячено дослідженню правового статусу Міжнародного суду ООН в сучасному міжнародному праві. Висвітлюється історія створення цього юридичного органу Організації Об'єднаних Націй. Міжнародно-правовою основою діяльності Міжнародного Суду ООН є положення розділу XIV Статуту ООН, Статут Міжнародного Суду ООН, а також його Регламент. З часу створення й до сьогодні Судом було зареєстровано 155 справ, за розглянутими справами він виніс 116 рішень та надав 26 консультативних висновків, включаючи справу, що стосувалась делімітації морського простору в Чорному морі (Румунія проти України). Своєю судовою практикою Міжнародний Суд ООН окреслює рамки існуючого міжнародного права та надає імпульс для його розвитку. Рішення Суду підтверджує наявність звичаєвих норм міжнародного права. У цілому авторитет та значення Міжнародного Суду ООН для мирного розв'язання міжнародних спорів та прогресивного розвитку міжнародного права є досить суттєвими.

Ключові слова: Міжнародний Суд ООН, мирні засоби розв'язання міжнародних спорів, Статут Міжнародного Суду ООН, міжнародне судочинство, практика Міжнародного Суду ООН.

Резюме

Савчук К. А., Мельничук Е. И. Международный суд ООН как способ мирного разрешения международных споров в современном международном праве.

Статья посвящена исследованию правового статуса Международного Суда ООН в современном международном праве. Освещается история создания этого юридического органа Организации Объединенных Наций. Международно-правовой основой деятельности Международного Суда ООН являются положения раздела XIV Устава ООН, Статут Международного Суда ООН, а также его Регламент. Со времени создания и до сих пор Судом были зарегистрированы 155 дел, по рассмотренным делам он вынес 116 решений и предоставил 26 консультативных заключений, включая Дело, которое касалось делимитации морских пространств в Черном море (Румыния против Украины). Своей судебной практикой Международный Суд ООН очерчивает рамки существующего международного права и предоставляет импульс для его развития. Решения суда подтверждает существование обычных норм международного права. В целом авторитет и значение Международного Суда ООН для мирного разрешения международных споров и прогрессивного развития международного права является достаточно существенным.

Ключевые слова: Международный Суд ООН, мирные способы разрешения международных споров, Статут Международного Суда ООН, международное судопроизводство, практика Международного Суда ООН.

Summary

Savchuk K., Melnichuk O. International court of justice AS a method of peaceful settlement of international disputes in contemporary international law.

The article is devoted to the investigation of the legal status of the International Court of Justice in contemporary International Law. The history of the creation of this judicial body of the UN is described. The Chapter 14 of the UN Charter, Statute of the International Court of Justice, Rules of Court are the base for the functioning of the Court. Since its creation the Court passed 116 decisions and gave 26 advisory opinions, including the Case concerning Maritime Delimitation in the Black Sea (Romania v. Ukraine). By its judicial practice the International Court of Justice outlines the framework of existing International Law and provides impetus for its development. The court's decision confirms customary International Law. In general the authority and importance of the International Court of Justice for a peaceful settlement of international disputes and the progressive development of international law is significant.

Key words: International Court of Justice, Pacific Settlement of Disputes, Charter of the International Court of Justice, International proceedings, International Court of Justice practice.

Отримано 26.11.2013

УДК 340.5

АРИФ ДЖАМИЛЬ ОГЛУ ГУЛИЕВ

Ариф Джамиль оглу Гулиев, заслуженный работник образования Украины, доктор юридических наук, профессор Национального авиационного университета, глава правления общественной организации «Институт народной дипломатии»

СБЛИЖЕНИЕ КУЛЬТУР И ЦИВИЛИЗАЦИЙ

Азербайджанскому народу, уважающему свои национальные и культурные традиции, всегда были присущи высокие моральные качества, среди которых и такие, как человеколюбие и милосердие. Фонд Гейдара Алиева у своей деятельности также исходит из высоких моральных качеств азербайджанского народа, что является продолжением гуманной и гуманитарной политики общенационального лидера.

С первых дней своего существования Фонд Гейдара Алиева, созданный с целью изучения богатого наследия общенационального лидера азербайджанского народа, а также изучения новыми поколениями идей национальной государственности, созданных Гейдаром Алиевым, занимается многими гуманитарными и культурными вопросами, осуществляет программы в целях поддержки и пропаганды искусства, действует в направлении благотворительности.

Руководит этим фондом супруга нынешнего президента Азербайджанской Республики Ильхама Алиева депутат Милли Меджлиса Мехрибан Алиева, которая является послом доброй воли двух международных организаций – ЮНЕСКО и ИСЕСКО.

Мехрибан Алиева родилась и росла в атмосфере, в которой родственные связи и семейные ценности были и остаются незыблемыми. Она внучка моего любимого преподавателя Бакинского государственного университета Мир Джалала Пашаева, выдающегося писателя и ученого, хорошо известного не только в Азербайджане, но и за его пределами, который оставил важный след в науке, литературе, журналистике, а также общественной жизни страны.

Азербайджан всегда был очень связан, и близок с западным миром. Первой леди Азербайджана принадлежат важные заслуги в сохранении музыкального наследия и налаживании межкультурного диалога. Проекты Фонда охватывают такие направления, как развитие науки, образования, культуры, здравоохранения, спорта, формирование молодого поколения, доведение до мировой общественности правды об Азербайджане¹.

Между Фондом Гейдара Алиева и ЮНЕСКО установилось тесное сотрудничество в гуманитарной сфере, в области образования, здравоохранения, социальных вопросов, культурных процессов². Необходимо отметить, что это сотрудничество проходит очень динамично. В соответствии с международными правовыми нормами и принципами были реализованы многочисленные совместные проекты, среди которых: реставрация памятников культуры, таких, как Дворец ширваншахов, Мавзолей Момине-хатун и др. Важным направлением связей ЮНЕСКО с Азербайджанской Республикой является доведение информации о реалиях и проблемах Азербайджана, в особенности об армяно-азербайджанском нагорно-карабахском конфликте³.

Основа сотрудничества Азербайджана с ЮНЕСКО была заложена общенациональным лидером Азербайджана Гейдаром Алиевым⁴, его Указом в 1994 г. была учреждена Национальная комиссия Азербайджана при ЮНЕСКО. Как известно, Азербайджанская Республика стала полноправным членом ООН в 1992 г., именно с этого времени было установлено устойчивое сотрудничество с ее структурами, и в первую очередь с ЮНЕСКО. Сегодня эту линию продолжает президент Фонда Гейдара Алиева Мехрибан